

POHLED UČITELE S PRAXÍ NA VZDĚLÁVÁNÍ BUDOUCÍCH UČITELŮ

HELENA KOMMOVÁ

Pokusím se shrnout, co považuji z pohledu středoškolského učitele matematiky (s dlouholetou praxí) za důležité sdělit fakultám připravujícím mé nástupce.

1. Společenská objednávka

Učitel plní důležitou společenskou funkci a jeho kvalifikace by měla splňovat společenskou objednávku v aktuální době. Činnost učitele se řídí Zákonem o pedagogických pracovnících. Poslední verze je z roku 2004 a z ní ocitujeme:

Pedagogickým pracovníkem může být ten, kdo splňuje tyto předpoklady:

- a) *je plně způsobilý k právním úkonům,*
- b) *má odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost, kterou vykonává,*
- c) *je bezúhonný,*
- d) *je zdravotně způsobilý a*
- e) *prokázal znalost českého jazyka, není-li dále stanoveno jinak.*

Učitel všeobecně vzdělávacích předmětů střední školy získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném magisterském studijním programu

- a) *v oblasti pedagogických věd zaměřené na přípravu učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů střední školy,*
- b) *v oblasti pedagogických věd zaměřené na přípravu učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů druhého stupně základní školy a všeobecně vzdělávacích předmětů střední školy.*

V zákoně se tedy rozlišuje mezi kvalifikací pro střední školy a druhý stupeň základních škol, ale střední školy se již více nediferencují a rovněž se nerozlišuje mezi základní školou a nižším gymnáziem. Z vlastní zkušenosti musím říci, že je velký rozdíl ve vyučování na gymnáziu nebo na jiné střední škole.

Je pozoruhodné, že aprobaci se v zákoně věnuje nulová pozornost. Setkáváme se s výkladem, že učitel je jaksi schopen (a povinen) učit jakýkoli všeobecně vzdělávací předmět, podle nové vyhlášky může učit jakýkoli předmět v rozsahu menším než je polovina úvazku a je považován za kvalifikovaného. Očekávám, že tento jev nevyvymizí, naopak, tlak na „univerzalitu“ učitele bude sílit.

Studium učitelství bych členila podle typu školy (zvláště 2. stupeň základní školy, střední škola), podle aprobací (nejen tradiční obory, ale i integrované

obory matematika – fyzika – chemie – výpočetní technika atd.) a dále cítím potřebu postgraduálního vzdělávání: rozšíření aprobační mezi stupni škol, studium další (příbuzné) aprobační, systematické zvyšování kvalifikace učitelů z praxe – jakési atestace. Rozhodně by bylo dobře, kdyby se postgraduálního studia učitelů ujaly fakulty místo různých vzdělávacích „agentur“, které nepracují systematicky, zato čerpají spoustu peněz.

Další, velice důležitý úkol, kterého by se měly pedagogické fakulty ujmout, je výzkum. Zdá se, že v této zemi žádný výzkum, týkající se práce učitele, ani výzkum v oborových didaktikách vůbec neexistuje. Nahrazuje jej jakási lidová tvořivost a reflexe jednotlivých učitelů.

2. Kvalifikace matematická

Prvním předpokladem kvalifikovaného učitele matematiky je jistě umět látku, a to s plným porozuměním a schopností ji srozumitelně vyložit žákům. Budu nyní hovořit za učitele gymnaziální. Na praxích posluchačů se v poslední době stává, že student neumí látku v požadovaném rozsahu, případně některé kapitoly (typicky geometrii) neumí vůbec. Setkávám se také s jevem, kdy praktikant předává žákům vědomosti jaksi popisně, bez vysvětlení podstaty (často je nekriticky a bez porozumění převezme z internetu). Proto by součástí studia na fakultě měla být zkouška z gymnaziální látky jako nutná podmínka. Kromě partií matematiky, které bude absolvent opravdu učit, by měl mít povědomí o nadstavbě v některých oborech (matematická analýza, jednoduché diferenciální rovnice, pravděpodobnost a statistika), o aplikacích v jiných oborech (fyzika, ekonomie), a zejména by měl být schopen samostatně nastudovat, co by eventuálně v budoucnu potřeboval. Je třeba mít na mysli, že učitel může svoji profesi vykonávat i 40 roků a měl by být schopen se přizpůsobovat změnám. Naštěstí výuka matematiky není příliš poplatná době – učitelé dějepisu jsou na tom jistě hůře.

Pokud hovořím o gymnaziálních učitelích matematiky, mohou se setkat s žáky, kteří jsou v matematice a ještě spíše v programování velmi vyspělí a po učiteli žádají radu vysoce převyšující rozsah gymnaziálního učiva. Je jistě na učiteli, jak je schopen a ochoten se svým studentům věnovat nad rámec výuky. Odborná způsobilost učitele se však mezi žáky cení, přispívá k jeho autoritě a je velkým motivačním faktorem.

Kromě samotných matematických poznatků by bylo dobře, kdyby učitel měl vyjasněnou představu o důležitosti role matematiky ve vzdělávacím systému a uměl svůj předmět uhájít proti různým tlakům.

3. Kvalifikace metodická

Kromě samotných vědomostí by mladý učitel měl být vybaven povědomím o metodice výuky, a to nikoli jen teoretickým. Veřejnost ustavičně volá po nových, účinných metodách vyučování v (marné) snaze dočkat se zázračných, samočinných a bezpracných způsobů, jak přijít ke vzdělání, které by fungovaly pokud možno ve spánku nebo kladly jen minimální nároky na žáky. A tak se bez

patříčného výzkumu zkouší o překot všechno možné, jen aby se nemuselo učit postaru, tj. poctivě a pracně. Jelikož neprobíhá žádné skutečné vyhodnocení účinnosti metod vyučování, může málo (sebe)kritický učitel brzy skončit jako organizátor nesmyslných akcí či projektů, které nikam nevedou.

Současná mládež je skutečně jiná, než byla před lety, a učitelé na to musejí reagovat. Není možné, aby dnes ve třídě opakovali to, čím sami ve škole prošli – to prostě nefunguje. Navíc je každý učitel osobnost, která si postupně vytváří svůj vlastní styl práce – a musí mít z čeho tvořit. Proto by měl na fakultě poznat a osvojit si dostupné metody učení včetně doporučení, kdy je vhodné je použít. Aby toto bylo možné, bylo by žádoucí, aby sami didaktici na fakultách z vlastní zkušenosti věděli, co se aktuálně ve školách děje. Navrhuji, aby pracovníci didaktických kateder měli jako součást své práce krátký úvazek na základní či střední škole, a to soustavně. Jen tak budou moci studentům učitelství předat skutečně užitečné vědomosti a připravit je na výkon učitelského povolání. Jinou možností je více využívat učitele s delší praxí, kteří by mohli s fakultou spolupracovat. Každý učitel by měl být veden k pravidelné a systematické reflexi své práce, k úvahám o cílech vyučování.

4. Další dovednosti

Současný učitel si nevystačí s křídou a tabulí, a zejména od mladých učitelů se očekává, že zvládnou předvést svým žákům multimediální show. Matematický software, internet, interaktivní tabule, inteligentní kopírky, Moodle, e-learning a další nástroje zaplnily naše školy a hojně se využívají. Student učitelství by se měl s těmito technologiemi aspoň setkat – vývoj jde rychle kupředu a nelze čekat, že co se naučí na fakultě, pak doopravdy najde na pracovišti; nicméně aspoň povědomí by měl mít. Učitelům s praxí by fakulty mohly nabídnout postgraduální kurzy zaměřené na použití nových technických pomůcek a jejich metodické využití. Praxe je bohužel taková, že zaškolení provádějí často prodejci, kteří nemají o vhodnosti metodického využití ani potuchy. Příkladem je např. velice drahá interaktivní tabule. V této souvislosti bych ráda ocenila školení v matematickém softwaru, které pro naši školu poskytly Dr. J. Robová a Mgr. Š. Voráčová z MFF UK.

Učitel jakéhokoli předmětu, tedy i matematiky, by měl hovořit kultivovaným mateřským jazykem. V současné době, kdy se neformální jazyk dětí a mládeže skládá z ukazovacích zájmen, citoslovcí a vulgarismů, je to stejně důležité jako v dobách raného obrození. Na základní škole je jistě nutné přizpůsobit jazykové prostředky věku žáků, ale „sestoupit“ jazykově na úroveň žáků je pro učitele nepřijatelné. Očekávám, že v blízké budoucnosti bude třeba češtině věnovat pozornost i při přípravě učitelů matematiky.

I učitel matematiky by měl být schopen komunikace alespoň v jednom světovém jazyku. Jistě bude pracovat s angličtinou na internetu, ale školy jsou otevřené a často mají také kontakty se zahraničím. Kupodivu, zahraniční školy, typicky např. britské, podle mých zkušeností nijak moc nezajímá, jak se u nás učí angličtina, ale velice se zajímají o výuku matematiky a přírodních věd. Kolegové ze zahraničí dosti často hospitují v našich hodinách a je velmi vhodné,

když je učitel schopen např. připravit část hodiny v jazyce hostů. Z mé vlastní praxe mohu také uvést např. nutnost psaní doporučení (posudků) studentům, kteří se hlásí na zahraniční vysoké školy – píší jich každý rok několik.

Každý učitel se musí ve své praxi také utkat s administrativními povinnostmi. I začátečník by měl být schopen vyplnit třídní knihu a výkaz a mít aspoň základní dovednosti v systému Bakaláři (pro zápis třídnických údajů, klasifikace apod.). Bohužel se zdá, že pedagogické fakulty tyto záležitosti přehlížejí – bylo tomu tak i před lety, kdy jsem sama začínala – zatímco samotný administrativní systém ustavičně bují.

V současné škole se učitel setkává s jevy dříve nevídanými, a měl by také znát aspoň základní zákony, které se vztahují k jeho profesi. V první řadě zákoník práce – aby nepodepisoval po mnoho let pracovní smlouvu na dobu určitou od září do června – ale také zákony vymezující jeho pracovní povinnosti a míru, v níž odpovídá za žáky.

5. Práce se žáky

Vyučování probíhá ve třídě a od učitele se očekává, že si poradí se 30 i více žáky, kteří se víceméně nahodile ve třídě sejdou. Ukázat současné žactvo a přimět je pracovat podle učitelových pokynů je úkol, na kterém se dá velice snadno ztratit mnoho energie. Autorita učitele, na které celá jeho práce stojí, je křehké zboží a nelze ji nijak vynutit. Je známo, že začínající učitel prožívá především svoji roli ve třídě, a pak teprve výuku, a stejně tak je známo, kolik mladých učitelů na práci se třídou pohoří. Podle mého názoru se tyto dovednosti nedají naučit teoreticky; dokonce i při samotné pedagogické praxi sedí ve třídě učitel, který v případě nouze praktikantovi pomůže. Je velkým úkolem pro učitele pedagogických fakult připravit posluchače tak, aby se hned v začátku své pracovní kariéry nevyčerpali a od učitelství neodešli. O potřebě praxe během studia se ještě zmíním.

Mezi 30 žáky ve třídě se najde několik „dysžáků“ a „hyperžáků“ různých typů, zvyšuje se počet žáků-cizinců a rovněž se, díky integračním snahám, mohou vyskytnout žáci postižení. Takové složení třídy klade na učitele nároky často přesahující možnosti jednotlivce. Proto by měl mít i učitel matematiky základní poznatky a dovednosti z oblasti speciální pedagogiky a užití psychologie, aby byl schopen optimálně řešit kolizní situace.

Dalším psychologickým oříškem je komunikace s rodiči žáků, zejména problémových. Zde se hodí psychologický trénink pro práci s nesnadnými klienty z jiných oborů.

Žádný učitel není doopravdy učitel, dokud si neodbude alespoň jeden běh třídnické práce. Příprava k třídnictví však je, pokud se nemýlím, na fakultách doposud nulová. Mladí učitelé obvykle kopírují styl svého vlastního třídního učitele, často jsou však bezradní. Je těžké na tuto roli mladé učitele připravit – je to zejména otázka autority, důslednosti a řádu, osobnostních kvalit, empatie a dostatku energie.

6. Koncepční práce a organizační dovednosti

Současný učitel má kromě samotného vyučování, příprav materiálů a oprav testů, porad a třídních schůzek, administrativy a dalších povinností ještě na starosti tvorbu osnov a vzdělávacích plánů školy. Nebudu na tomto místě kritizovat tuto zoufalou situaci, jen z toho vyvodím, co by mohlo být součástí učitelského studia.

Matematické kurikulum není něco nahodilého, co by bylo možno libovolně měnit jako např. v zeměpise nebo jiných oborech. Učivo střední školy navazuje na základní školu a předchází některé školy vysoké. Kromě toho by učivo matematiky mělo být v souladu s učivem fyziky a dalších oborů, kde se matematické poznatky aplikují. Proto by učitel matematiky měl celý systém znát, v současné době podle druhu studia by měl rozhodně znát Rámcový vzdělávací program pro základní školy či gymnázia, případně i pro střední odborné školy. Současní absolventi učitelského studia by měli vědět, že došlo k velké změně proti tomu, co sami pamatují ze školních lavic.

Pro srovnání či inspiraci by učitelé měli mít povědomí také o kurikulech alespoň některých evropských zemí. Snad by to mohlo být náplní postgraduálního studia nebo dalšího vzdělávání učitelů z praxe. Osobně velmi lituji, že se tvorby Rámcových vzdělávacích plánů pedagogické fakulty neúčastnily a že reakce vysokých škol obecně byla prakticky nulová.

Na gymnáziích a jiných středních školách je studium zakončeno maturitní zkouškou, jejíž obsah a brzy také forma budou plně v kompetenci školy, tedy vlastně učitele. Promyslet koncepci maturity z matematiky není snadné a učitelé se nedostává žádné pomoci zvenčí. Mnoho učitelů opakuje systém „co nejvíce příkladů v co nejkratším čase“, ale to podle mého názoru není šťastné.

Učitel matematiky se rovněž nevyhne organizování různých matematických soutěží, projektů a podobných akcí. Možná by studenti učitelství mohli u podobných příležitostí vypomáhat ve školách v rámci praxe.

Výběr studentů učitelství

Budoucí učitel by měl být vybrán podle osobnostních předpokladů, a to nejen studijních, ale i zdravotních, psychických a zejména podle odhodlání se této profesi věnovat. Dlouho jsem přemýšlela, jak tuto otázku otevřít v době, kdy se na fakulty přijímá beze zkoušek a úroveň uchazečů je často zoufalá. Vzdělávají se mladí lidé, kteří předem otevřeně deklarují, že učit nehodlají – případně rozhodnutí stále jaksi odkládají. Učitelské povolání je v současné době hluboce podfinancované; učitel je dnes symbolem člověka chudého, neschopného, neúspěšného, „socky“, jakéhosi podivína, který se z nepochopitelných důvodů vyčerpává nevděčnou prací. Se zavedením školného bude situace ještě horší – kterýpak student by si chtěl za studium učitelství ještě platit?

Jak tedy získat mladé lidi ke studiu učitelství a k učitelské práci? Existuje vůbec odpověď?

Myslím, že není možno přijmout stanovisko, že na (nevděčnou a špatně placenou) učitelskou profesi lze připravit každého. Studium učitelství je a snad i zůstane magisterským studiem, a mělo by být tak náročné, jak náročné je učitelské povolání. Kromě tradiční oborové či nové integrované odborné výuky by během studia měl student absolvovat velký rozsah praxe – ideálně mnohem větší než v současnosti. Představuji si, že by praxe probíhala v každém ročníku, na různých typech škol a s různým obsahem – od asistování učitelů či potřebným žákům, přípravy materiálů, administrativní práce, náslechnů až po samostatné vedení výuky a organizační úkoly (např. při matematických soutěžích, projektech atd.). Z praxe by kromě zápočtu mohli studenti také psát práce nebo skládat nějakou formu zkoušky. Rozhodně by vlastní učitelská praxe měla být mnohem více tématem bakalářských či diplomových prací – typicky: setkal(a) jsem se během praxe s tím a tím problémem a nabízím řešení, které jsem si během praxe sám (sama) ověřil(a) s takovým a takovým výsledkem. Čím více času stráví student učitelství ve školní praxi, tím lépe – ty, kteří učit nehodlají, to jistě odradí, a ostatním to jen prospěje. Učitel roste zkušenostmi.

Závěrem

Osobně jsem velice přivítala myšlenku, že se na téma přípravy učitelů sejdou zástupci fakult na takovéto akci. Reflexe současné neutěšené situace je velice potřebná a rozumné vize do budoucna více než nutné. Situace v českém školství se během mé dlouhé praxe proměnila k nepoznání. Změnila se jak role učitele, tak samotné pojetí vzdělávání a hodnota vzdělání. Nebudu tvrdit, že všechny změny byly k lepšímu – naopak, v míře stále hojnější se vyskytují jevy, které nás znepokojují a mnohé učitele donutily s pocitem prohry ze školství odejít.

Přesto si uvědomujeme, že vzdělání je stále velmi důležitá součást jak společenského dění, tak života jednotlivce. Naši předkové v mnoha generacích a s námahou vytvořili tuto civilizaci, kulturu, jejíž součástí po celá staletí byl školský systém. Možná je dobře vidět situaci z historického nadhledu, abychom nepropadli depresi při pohledu ze žabí každodenní perspektivy.

RNDr. Helena Kommová
Gymnázium Jana Keplera
Parléřova 2
169 00 Praha 6
kommova@gjk.cz